

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.21

УДК 791.83(477.83/.86)“182/183”

О. О. Поспелов, аспірант, Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, м. Київ

duopospelov@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-4171-3678

ЦИРКОВЕ МИСТЕЦТВО У ЛЬВОВІ 1880-Х РОКІВ (ВІД АВГУСТА КРЕМБСЕРА ДО АЛЬБЕРТА ШУМАНА)¹

У статті, на основі матеріалів періодичної преси періоду, який досліджується, у хронологічній послідовності описані циркові вистави й виступи артистів цирку на сценах театрів і вар'єте у Львові 1880-х рр. Проаналізовано репертуар цирків та особливості розвитку циркового мистецтва, представленого в галицькій столиці в описаний період. Здійснено спробу визначення місця мистецтва цирку в культурному просторі Львова і його сприйняття громадськістю.

Ключові слова: цирк, циркове мистецтво, вар'єте, менажерія, циркові наїзники, акробати, атлети, повітряні гімнасти, клоуни, Львів.

О. А. Поспелов, аспирант, Киевский национальный университет театра, кино и телевидения им. И. К. Карпенко-Карого, г. Киев

ЦИРКОВОЕ ИСКУССТВО ВО ЛЬВОВЕ 1880-Х ГОДОВ (ОТ АВГУСТА КРЕМБСЕРА ДО АЛЬБЕРТА ШУМАНА)

В статье, на основе материалов периодической прессы исследуемого периода, в хронологической последовательности описаны цирковые представления и выступления артистов цирка на сценах театров и варьете во Львове 1880-х гг. Проанализированы репертуар цирков и особенности развития циркового искусства, представленного в столице Галиции в описанный период. Сделана попытка определения места искусства цирка в культурном пространстве Львова и его восприятия общественностью.

Ключевые слова: цирк, цирковое искусство, варьете, менажерия, цирковые наездники, акробаты, атлеты, воздушные гимнасты, клоуны, Львов.

O. O. Pospelov, postgraduate student, Kyiv National I. K. Karpenko-Kary University of Theater, Cinema and Television, Kyiv

THE CIRCUS ART IN LVIV IN THE 1880s (FROM AUGUST KREMBSER TO ALBERT SCHUMANN)

The purpose of the article is to explore the features of the development of Circus Art and to determine the place of Circus performances in the cultural space of Lviv in the 1880s.

Research methodology. The historical, biographical and comparative methods have been applied to achieve the purpose.

Results. The Circus performances at the ethnic territories of the Western Ukraine at the time that they were a part of the Habsburg Empire have never

¹ This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

been a subject of the scientific research and analysis. The offered article, focused on the period of the 1880s in the city of Lemberg, is the following step in the author's cycle of articles that are concerned with the representation of Circus Arts in Bukovyna and Eastern Galicia in the late 19th century — the early 20th century. In the article, the Circus performances and the performances of circus artists at the stages of the theaters and the variety venues in Lviv in the 1880s are described in the chronological sequence, based on the materials of the periodical press of the studied period. The author analyzes the repertoire of the Circuses, describes the performances of the most significant performers and determines the features of the development of the Circus Art presented in the Galician capital in the described period.

Novelty. An attempt is made to determine the place of the Circus Art in the cultural space of Lviv and its perception by the public.

The practical significance. The offered article contains unknown facts of the Circus History of Ukraine; and the results of the research would become a valuable contribution to both culturology and art studies.

Conclusions. In spite of the fact that in the second half of the 19th century the Circus has been a threatening competitor for the Polish Theatre in Galicia, it has obtained a significant place in the cultural space of Lviv; and it has been the leading attraction in the Entertainment industry. The Circus genres and artists' skills have been fast and successfully developing in the late 19th century. Some of the leading artists have performed at the Circus arenas and the theatrical stages in Lviv. Some of the leading European Circus troupes have been visiting Lviv during the 1880s.

Keywords: *circus, circus art, variety show, menagerie, circus riders, acrobats, athletes, aerialists, clowns, Lviv.*

Постановка проблеми. Циркове мистецтво на західноукраїнських землях до цього часу не стало предметом наукового аналізу. У пошуках відомостей про виступи циркових артистів у Львові автор звернувся до друкованих джерел часів перебування Галичини в складі імперії Габсбургів: періодичної преси, біографічних довідників, циркових афіш. Результатом дослідницької роботи стало виявлення значного обсягу корисних матеріалів, які систематизовано, перекладено, вперше введено до наукового обігу й використано для написання циклу статей, які в хронологічній послідовності висвітлюють певні періоди історії цирку та особливості розвитку циркового мистецтва на етнічних теренах Західної України.

Актуальність дослідження. Відсутність наукових розвідок і недостатня вивченість проблематики становлення та розвитку циркового мистецтва на західноукраїнських землях є визначальними факторами актуальності пропонованого дослідження.

Мета статті — виявлення особливостей розвитку циркового мистецтва і визначення місця циркових виступів у культурному просторі Львова 1880-х рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У завершальній частині книги з історії театральних вистав польської трупи у Львові 1870 — 1881 рр., дослідник Станіслав Шніур-Пепловський (1889) писав, що у квітні 1880 р. репертуар польського театру врізноманітнювався виступами французьких акробатів Лабузе та Трукко. Гастролі цирків у Львові традиційно відволікали публіку від театральних вистав, і, усвідомлюючи наявний інтерес львів'ян до циркових виступів, очільники польської трупи намагалися в такий спосіб залучати до театру більшу аудиторію.

Після перерви, яка тривала з середини 1870-х рр., коли у Львові гастролювали циркові трупи Й. Дерссена та В. Сура, у травні 1881 р. до Львова завітав цирк Августа Крембсера (Cyrk Augusta Krembsera), який представив львів'янам довгоочікувані вистави верхової їзди та кінної дресури. Для виступів трупи Крембсера на Маєровській вулиці навпроти галицького Ощадного банку, за проектом Петера Фейта побудовано цирк, який відзначався елегантним облаштуванням зовні і зсередини. 4 травня відбулася інаугураційна вистава («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 101).

10 травня в цирку Крембсера відбулася велика вчорашня вистава на честь весільної церемонії Її Світлості принцеси Стефанії та Її Імператорської Величності, наступника престолу ерцгерцога Рудольфа. Для цього представлено нову програму за участі всіх першокласних митців, котрі демонстрували найкращі номери та досягнення у верховій їзді та найкраще підготовлених коней («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 107).

Наприкінці вистави, яка відбулася 14 травня, вперше представлено велику мисливську картину зі спеціально підготованими кінними стрибками у виконанні багатьох дам і чоловіків циркового товариства. Передбачалося долаття таких значних перешкод: живі огорожі, ірландські стіни і заповнений водою рів, 12 футів завширшки. Також представлено угорський танець Чікош (Czikosz) у виконанні жіночого квартету наїзниць пп. Жозефіни, Марієтти, Гізели та Ельвіри («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 111).

19 травня директор А. Крембсер уперше представив пантоміму у 8 картинах з танцями «Велике народне свято китайців», яка відбулася за електричного освітлення. У фіналі вистави демонструвався «Великий тріумфальний парад імператриці». Особливо відзначився майстерно навчений кінь імператриці. Зазначалося, що ця вистава ніколи раніше не представлялася в будь-якому цирку («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 115).

26 травня на денну гумористичну виставу кожен глядач міг безкоштовно привести дитину віком до 12 років, а ввечері відбулася гала-

вистава, організована на дохід улюбленця публіки, наїзника Альфреда Боорна (Alfred Boorn) («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 120).

29 травня вперше представлено виставу в 11 картинах «Карнавал на льоду», у постановці директора А. Крембсера, за участі всього складу трупи. Також задіяно балетних танцівників. Вистава відбувалася при електричному освітленні. Зазначалося, що всі костюми та реквізит були абсолютно новими («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 122).

Літній сезон у цирку Крембсера розпочинався великою комічною виставою на дохід клоуна Франсуа, під час якої відбувся виступ бенефіціара і всіх клоунів. Анонсувалася лотерея, у якій безкоштовно розігрувалася жива товста свиня, запропонована самим бенефіціаром («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 125).

У виставі 2 червня, з-поміж іншого, були представлені: гнідий арабський жеребець Рубін, навчений вищій школі верхової їзди паном Каролем Лоріхом; молодий пан Ян Белліні, котрий виконав свій майстерний стрибок на коні; російський жеребець без сідла Фігаро, на якому їздила пані Мілка Бредов; ризикований стрибок на коні, вперше виконаний жінкою, пані Юзефіною; східно-прусський породистий кінь Аїда, повільно керований пані Ульбінською; перший наїзник сучасності пан Альфред Боорн зі своїми сміливими вправами англійського жокея; перегони з перешкодами (*англ.* The Hurdle-Race), великий вольтиж «a la Ryszard» (у стилі Річарда) у виконанні пана Альфреда Крембсера; комічний виступ клоунів пп. Франсуа, Бранденштейна, Боно, Вейбі і Белліні; надзвичайні постановки на коні у виконанні пані Адели («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 126).

Наприкінці травня в познанському часописі «Dwutygodnik dla kobiet» писалося, що після виступів на польській театральній сцені пана Рапацького, який був надзвичайно популярним, у Львові з'явився цирк Крембсера, щоб змагатися не з драматичним мистецтвом, а з касою тодішнього очільника польської трупи пана Мілашевського. Зазначалося, що в той час як у театрі була порожнеча, цирк натомість активно відвідували. Режисер побачив порятунок у випуску історичної картини Л. В. Ласоти «Костюшко під Рацлавіцями», але численну аудиторію вдалося зібрати лише на три вистави, і потім публіка знову йшла насолоджуватися видом коней («Dwutygodnik dla kobiet», 1881, Nr. 18).

5 червня на сцені театру гр. Скарбека всьоме представлялася вистава «Костюшко під Рацлавіцями». У цей же час у Цирку Крембсера відбувалася благодійна вистава для бідних, яка традиційно збирала чималу аудиторію («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 128).

13 червня відбулася вистава в честь клоунів Хенрі та Джорджа, а також маленького наїзника (дитини) Я. Белліні («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 133). 14 червня представлено перший виступ непереверше-

ного наїзника Антоніо Бесана («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 135). 15 червня відбулася велика незвичайна вистава з абсолютно новою і особливою програмою; з-поміж інших, представлено перший виступ молодого Людвіка Бесана, надзвичайного у вольтижних оборотах і стрибках на коні («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 136). 18 червня відбулася велика гала-вистава на честь улюбленої артистки цирку пані Мілки Бредов («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 138). 21 червня, між іншими, представлено перший гостьовий виступ знаменитих гімнастів Петреску з театру Бежера в Парижі (одна дама і двоє чоловіків) з неперевершеними номерами повітряної гімнастики («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 140). 25 червня відбувся бенефіс сина директора наїзника Альфреда Крембсера («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 144). 28 червня, під час передостанньої вистави, відбувся єдиний виступ знаменитої атлетки і «королеви гармат» Міс Арабеллі в її надзвичайних атлетичних постановках із надзвичайно великими вагами і залізними прутами. Наприкінці виступу вона піднімала лівою рукою гармату і стріляла з неї, чого до неї ніколи не робила жодна жінка. 29 червня відбулася остання вистава цирку Крембсера у Львові («Gazeta Narodowa», 1881, Nr. 146).

Репертуар, представлений А. Крембсером, був достатньо різноманітним, і це дозволяло майже щоденно змінювати програму, заохочуючи публіку багаторазово відвідувати цирк. Успіх був беззаперечним, що дратувало львівську інтелігенцію, адже публіка майже не цікавилася виставами польського театру.

Краківська газета «Krakowianin» (1881, Nr. 7) писала, що Август Крембсер нехтував правилами, встановленими владою Львова, і іздив верхи там, де це було заборонено, чим налякав місцевих дїтлахів, а на зауваження двірників він із зарозумілістю відповів, що ніхто не в праві йому наказувати. Такий вчинок викликав захоплення «золотої молоді» Львова й «високого суспільства», для яких польська сцена і «Костюшко під Рацлавіцями» були не тільки байдужими, але й огидними, і вони закидали «циркового героя» вінками і квітами, тому що «свій завжди підтримує свого» (s. 4–5).

У книзі «Львівські театральні компанії 1872–1886 рр.» Агнешка Маршалек (1999) відзначала, що завдяки цирку Крембсера, який гостював у Львові, театр припинила відвідувати навіть найвідданіша аудиторія.

У другій частині дослідження історії польського театру у Львові, яке охоплює період 1881–1890 рр., Станіслав Шнюр-Пепловський (1891) писав, що з цирком Крембсера могла успішно конкурувати лише «оперетка», а фінансовий стан театру поліпшився лише після від'їзду цирку з міста. Адам Мілашевський купив у Крембсера циркову споруду,

яка залишилася після гастролей, і перетворив її на тимчасовий літній театр. Будівля мала доволі зручне розташування в найвідвідуванішій частині міста, і, попри численні недоліки (дах над амфітеатром під час дощу протікав), нові театральні вистави відвідувало багато глядачів.

За трагічним збігом обставин, уночі 19 січня 1882 р. у цирку Крембсера у Бухаресті сталася пожежа. Хоча пожежна служба прибула надзвичайно швидко, будівля повністю згоріла, загинуло 3 артистів-наїзників (2 чоловіків і одна жінка) та 34 коней («Gazeta Toruńska», 1882, Nr. 17).

Наприкінці літа 1881 р. львівський часопис «Діло» (Nr. 65) інформував про прибуття до Львова Менажерії Клеберга (Menagerie Kleyberg (Kleeberg)), яка мала розміститись на вулиці Яновській. Зазначалося, що це була одна з найбільших менажерій із різноманітними та рідкісними звірятами.

Майже за 2 роки, у травні 1883 р. на вулиці Яновській відкрився наступний «один з найбільших європейських звіринців» — «Менажерія Клудського», у якому були зібрані майже всі тварини світу. О 4-й годині вдень та о 7-й годині вечора відбувалися вистави всіх тварин під керуванням відомого слов'янського приборкувача Антоніо, а також годування. Зазначалося, що вперше в Європі були представлені: губатий ведмідь, гну (коник із ріжками) і як, шовковистий буйвол («Gazeta Narodowa», 1883, Nr. 108, s. 3).

Зазначалося, що чисельна аудиторія відвідувала менажерію Клудського, яка істотно виділялася з-поміж інших подорожуючих менажерій, зокрема завдяки різноманітності представлених зразків тварин і турботливому їх утриманню. Особливої уваги заслуговували дві пари левів та ведмедів. Серед інших тварин варто було побачити надзвичайно красиву ламу, верблюда, рогатого коника гну, а також прекрасний екземпляр рисі. У секції птахів варто було звернути увагу на чудового білоголового сипа і добре доглянутих орлів («Dziennik Polski», 1883, Nr. 111).

На початку червня сповіщалося, що до менажерії прибула пара королівських тигрів, а також, після трьох місяців годування курчатами та кроликами, публіці представлялися гігантські змії («Gazeta Narodowa», 1883, Nr. 123). Найближчим часом великий транспорт зі звірятами мав прибути з Гамбургу. Зоологічна вистава тривала з 9 ранку до 9 вечора («Gazeta Narodowa», 1883, Nr. 128). Загалом у Львові менажерія Клудського перебувала протягом місяця, і її вистави були надзвичайно популярними.

У травні 1884 р. публіку запрошували вперше побачити найменшу у світі чародійську карлицю Агнес (пол. Karliczka kuglarska

Agnes), 32 р., зріст — 80 см, яка демонструвала вистави вищої магії «а la profesor Basch» і виконувала «найзабавніші чародійські витівки» (пол. najzabawniejsze sztuki czarodziejskie). Агнес виступала разом із сестрою Марією, 42 р., зріст — 95 см. Видовище представлялося в Палаці на Галицькій площі, 10 (йдеться про будівлю Палацу Бельських, де сьогодні розміщується Львівський обласний будинок вчителя на вул. Коперника, 42 — О. О.). Зазначалося, що, попри маленький зріст, обидві дами з пропорційними фігурами. Вони вже мали честь виступати перед найгіднішими особами, здобувши загальне визнання в усьому світі. Програма їхньої вистави містила: 1. Викликання духів; 2. Чарівне дзеркало; 3. Зачароване кільце; 4. Срібний дощ; 5. Чарівний кубок (або Чарівна чаша); 6. Дешеві пасхальні яйця; 7. Універсальна електрика; 8. Магнітна дама («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 124, s. 4).

У липні 1884 р. на сцені театру гр. Скарбека була представлена магична вистава пана А. Седлецького та медіума пані Флори («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 153). Після магичного виступу демонструвалась величезна діорама (рухомі зображення) («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 155).

Підвищений інтерес публіки до магії, захоплення чаклунством, віра в можливість спілкування з духами спонукали антрепренерів до проведення значної кількості різноманітних магичних вистав. У червні 1885 р. в приміщенні міського казино у Львові, з різницею в кілька днів, відбувалися виступи «професора» Джованні Мереллі, найвеличнішого чаклуна того часу, заклинателя духів, мага, фізика і спіритиста, який уперше у Львові демонстрував найбільше диво XIX ст. під назвою «Asra-Asra-Asra», представляв явлення справжніх примар та «сцену на кладовищі» з «Роберта Диявола», під час якої померлі повставали з могил, та мага і віртуоза «професора» Сент Романа, який разом з доньками Ізабеллою, віртуозкою, і Мелітою, чарівницею, представляв велику нововинайдену магично-мімічно-музичну виставу («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 127). Про ці магичні вистави «Gazeta Narodowa» писала, що п. Роман набагато менше використовував інструменти для своїх штук, і через це більше дивував своєю майстерністю, ніж фокусник і відгадувач думок «а la Cumberland» п. Мереллі, головна сила якого полягала в магичному мистецтві спілкування з примарами (1885, Nr. 130, s. 2).

Навесні 1885 р. до Львова завітав «Кінний італійський цирк Сідолі» («Circolo Equestre Italiano Sidoli»). Перша велика вистава відбулася 25 квітня («Gazeta Narodowa», 1885, Nr. 94). Зазначалося, що вистави в просторому цирку на площі Каструм розпочалися в суботу і надалі щоразу приваблювали натовпи глядачів. Багато людей щоденно не встигали купити квитки. Перша вистава засвідчила високий рівень трупи вольтижерів і вольтижерок та вишуканих гімнастів. Дресура коней

могла задовольнити навіть найвибагливіші претензії. Високим рівнем майстерності відзначалися виступи наїзників. Однак головною силою цієї компанії, безсумнівно, були незвичайні гімнасти. Гардероб артистів був доволі бідним. Вистави відбувалися за газового освітлення. Зелене полотно, що простягалося над цирком і слугувало його дахом, справляло приємне враження. Серед численних номерів, які представляла трупа Сідолі, передусім згадувались «римські мармурові статуї» у 20 прекрасних образах, що були ілюстрацією галереї картин Мікеланджело, прекрасно представлених чудовими гімнастами братами Шарселлі, а також «ікарійські ігри» («*Dziennik Polski*», 1885, Nr. 97, s. 2).

Слід нагадати, що цирк Теодора Сідолі був відомий львів'янам, адже його трупа вже виступала у Львові 1865, 1872 та 1873 рр. Утім, наведені схвальні відгуки в польській «*Gazeta Narodowa*» 1885 р. контрастували із заміткою в цій газеті 1873 року (Nr. 97), у якій писалося про погано навчених коней і наїзників, котрі падали. За майже 20 років творчого життя Сідолі досяг видатних звершень і здобув репутацію одного з провідних цирків, які виступали на теренах Австро-Угорщини, Італії та Румунії (Saltarino, 1895) (ілюстрація 1).

Про конкуренцію, яку склав цирк Сідолі польському театру, писав Станіслав Шніур-Пепловський (1891): натовпи глядачів йшли до цирку, щоб побачити виступи сміливої наїзниці Медеї Сідолі. Це непокоїло очільника польської трупи Яна Добжанського.

10 липня Сідолі влаштував благодійну виставу, прибуток від якої передавався місцевому Будинку Провидіння, де мешкали львівські бідняки. У програмі задіяли найвидатніші сили трупи, зокрема і улюбленицю глядачів Медею Сідолі, а на завершення представили пантоміму «Попелюшка» («*Kurjer Lwowski*», 1885, Nr. 186).

Наприкінці липня цирк Сідолі залишив Львів і попрямував повним складом до Берна. На останньому виступі цирк був переповнений, а ввечері в касі закінчувалися квитки («*Kurjer Lwowski*», 1885, Nr. 203).

У травні 1887 р. Т. Сідолі знову звернувся до міської ради Львова за дозволом побудувати цирк на площі Каструм або на вулиці Яновській, з приводу чого в раді довго дискутували. Один з членів ради, який підтримував спорудження цирку, але побоювався, що це погано впливатиме на молодь, запропонував надати пану Сідолі дозвіл на будівництво цирку за умови, «що молоді люди не матимуть допуску до репетицій». У результаті більшістю голосів було вирішено дозволити будівництво цирку на площі Каструм за оплату 3000 золотих флоринів; вистави мали відбуватися з 1 червня до кінця вересня, і з кожного виступу Сідолі мав сплачувати 4 золотих флорини у фонд підтримки бідних м. Львів («*Dziennik Polski*», 1887, Nr. 133, s. 3).

1. Теодор Сідолі. Джерело: Saltarino, Signor – Artisten-Lexikon: biographische Notizen über Kunstreiter, Dompteure, Gymnastiker, Clowns, Akrobaten, Specialitäten etc.: aller Länder und Zeiten / S. Saltarino. – Düsseldorf: Druck und Verlag von Ed. Lintz, 1895. – S. 195

Незабаром львівська газета «Iskra» писала, що цирк пана Сідолі, який завітав до Львова на початку червня і розклав свої «пенати» у дерев'яній будівлі на площі Каструм, спочатку збирав натовпи публіки, однак незабаром інтерес громадськості до загнuzданих коней, лукавих клоунів та амазонок почав згасати; цирк не розраховував на сприятливий гороскоп у майбутньому і, здавалося, мав намір залишатися у Львові коротший час, ніж планувалося від самого початку (1887, Nr. 12). Утім, здається, це була, радше, суб'єктивна думка, зумовлена упередженим ставленням редакції видання до циркового мистецтва, ніж аналізом реального стану справ у цирку Сідолі. На початку липня в часописі «Dziennik Polski» (1887, Nr. 187) писалось, що виступи трупи пана Сідолі користувалися постійним заслуженим успіхом у львів'ян, завдяки добірній програмі і точності виконання кожного її номеру. Улюбленими публіки стали: родина Сідолі, оскільки їхня над-

звичайна сміливість і спритність були дивовижними; видатні гімнасти Бенедетті; клоун Харіссон, кожен виступ котрого викликав справжній ентузіазм; неперевершений у різних витівках і відмінний гімнаст. 6 липня вперше представлено композицію «Римські цифри», бездоганно виконану пп. Стракайя, Конті, Мерклем і Ріккобоні. Оригінальна продукція сподобалася аудиторії і отримала гідний прийом.

8 липня 1887 р. в Цирку Сідолі представлено пантоміму «Великий бал-маскарад» (пол. «Wielki bal maskowy») з Паризького іподрому в постановці пана А. Стракайя. 9 липня вперше продемонстровано велику пантоміму «Карнавал на льоду», за участі 80 артистів трупи («Dziennik Polski», 1887, Nr. 187). На завершення вистави, яка відбулася 19 липня, відбувся показ пантоміми «Марко Боззарі під стінами Міссолунгі», битви на Сході (облога Міссолунгі, — епізод війни за незалежність Греції, 1821–1832 рр. — *О. П.*), з маршами і танцями. У трьох актах представлялися кінні та піші батальні сцени, поставлені паном Стракайя. Дійство завершувалось Великою сутичкою при бенгальському освітленні («Dziennik Polski», 1887, Nr. 198).

1 вересня в цирку Сідолі відбулася велика вистава-бенефіс на честь уродженки Львова, вольгижерки пані Юлії, а також дресирувальника

коней і наїзника пана Я. Тардіні. На арені вперше представлений шотландський кінь на прізвисько Кастор, якого бенефіціант придбав у Львові і тренував протягом трьох тижнів. На завершення відбулася велика пантоміма з балетом «Золота краватка», поставлена балетмейстером Луїджі Божа. 2 вересня відбулася благодійна вистава на честь стипендіального фонду товариства «Родина», а під час вистави 3 вересня вперше представлено пантоміму «Попелюшка» («Dziennik Polski», 1887, Nr. 242). В останній тиждень перебування у Львові на арені цирку Сідолі продемонстрований дивний слон на прізвисько Блондін, який, як повідомлялося, їздив на велосипеді, гуляв по мотузці і вмів грати. Разом із Блондіном, у постановках були задіяні поні Оскар і мавпа Йокко. На завершення вистави представлено пантоміму «Зразковий паризький будинок» (пол. «Wzorowy pensjonat paryski») у постановці Луїджі Божа («Dziennik Polski», 1887, Nr. 254).

Як і передбачалося, цирк Сідолі перебував у Львові до кінця вересня 1887 р. Прогнози скептично налаштованих кореспондентів польської газети «Iskra» не справдилися.

Улітку 1888 р. львів'яни очікували на вистави «цирку Борна». На початку червня писалося, що до Львова прибув перший адміністратор і секретар цього «великого американського мистецького закладу», віденський письменник Річард Лінденберг, щоб здійснити всі необхідні приготування. Сам цирк прибув до Львова окремим потягом вранці 8 червня, а ввечері мала відбутися перша вистава. Повністю накритий, захищений від вітру та дощу гігантський цирковий намет, здатний вміщувати 3000 осіб, був встановлений зі справжньою американською швидкістю протягом декількох годин на площі Каструм. Передбачалося лише 10 вистав, тому що власник трупи Луїс Борн заклався з графом Х. у м. Великий Варадин (нині м. Орадя в Румунії), що протягом двох місяців він покаже вистави в усіх великих містах регіону: на шляху до Львова виступи вже відбулися в Стрию. Трупа налічувала 90 осіб і складалася з першокласних митців, серед яких значилася група прекрасних молодих дам. У стайні перебувало 50 чудових коней, дресированих гігантських слонів, верблюдів тощо («Kurjer Lwowski», 1888, Nr. 155, s. 5). (ілюстрація 2).

У програмі цирку Борна, серед іншого, були представлені: «Жінка-жокей» у виконанні пані Адели Россі (з цирку Хенглі в Лондоні); велике кінне «pas de deux» (Адела і Клотильда Россі, до цього часу не бачене в такому виконанні; пан Фред Кук, відомий англійський наїзник (з цирку Ренца); пані Клотильда Россі в надзвичайних постановках на дроті; пані Емма Стоудлі із захоплюючими стрибками через повітряні кулі та обручі; відмінна силова їзда у виконанні пані Грейс Едвардс; пан Вуді, неперевершений сальтоморталіст і наїзник на неосідланому

Неодwołalnie tylko 10 dni.

Wielki angielsko-amerykański

CYRK BORNA

Dziś w sobotę dnia 9. czerwca o godz. 8 wieczór
w olbrzymim cyrku namiotowym na placu Gastrum
Wielkie przedstawienie galowe
z bardzo najnowszym i obdym programem.

Występ całego towarzystwa, składającego się z pierwszorzędnych sił artystycznych. Między innymi: Żołnierz żółtej pani **Adela Rossi** (z cyrku Hoopla w Londynie), «Grande pas des deux» wykonują państwo **Adela i Klotylda Rossi** (w takim wykonaniu dotąd nie widziane), **Pan Fred Cooke** sławny jeździec angielski (z cyrku Renza), **Panna Klotylda Rossi** w przedłożonej nadzwyczajnych na linie drutowej, **Pani Emma Stoodley** w podziwianym godnym skoku przez balony i obrywy, **Pani Grace Edwards** wyborna jeźdźczyni parafes, **Pan Woodie** nieprzeciętny saltomontalista i jeździec na nieosiodłanym koniu, **Pan Willy Henberger** doskonały jeździec i trener koni, **Panna Gihka** znakomita jeźdźczyni, **Sławni angielscy kłowni** pp. **Mathiewa, Zosky i t. d.** Tuziel

Tresowane olbrzymie Słonie
tresowane i wyprowadzone przez p. Perelmanna. 1615

BALET

Utwory muzyczne wykon. własna kapela.

Jutro w niedzielę d. 10. czerwca

Dwa uroczyste przedstawienia
początek pierwszego o godz. 4 po poł. drugiego o godz. 8. wieczór.

W poniedziałek dnia 11. czerwca o godz. 8 wieczór
WIELKIE GALOWE PRZEDSIĄWIENIE

Nowy program

CENY MIEJSC: Carole 2 złr. -- Miejsca samorowane 1 złr. 50 ct. -- I. miejsce 1 złr. -- II. miejsce 50 ct. -- III. miejsce 30 ct. -- Dzieci niżej lat 10 i wojakowie od feldfina niżej płacą tylko połowę na 1. II. i III. miejsce.

Kasa cyrku otwarta od godz. 9--10 przedpołudniem i od godz. 3 popołudniu.

Do wiadomości: Namiot cyrkowy jest zupełnie nieprzemakalny, a Szwarcowa Publiczność jest od wiatru i deszczu ochroniona.

NB. Wskutek złodzieńskiego planu podróży nie może ani jedno przedstawienie w tym być odroczone, jak w dopisie nie spodziewano, dlatego w niedzielę 17. czerwca 1888 obchodzi się nieodwołalnie przedstawienie pożegnania.

Z największym szacunkiem

LOUIS BORN, właściciel cyrku i dyrektor.

2. Реклама гастролей Цирку Борна у Львова.

Джерело: «Gazeta Narodowa». 1888.
Nr. 133. 10.06. (S. 4)

коні; пан Віллі Хенбергер, відмінний дресирувальник і вершник; славетні англійські клоуни пп. Метьюз і Фріскі. Також гідним особливої уваги атракціоном були слони, представлені п. Перельманом. До складу трупи входили балет та власна капела музикантів. Окремо наголошувалось, що цирковий намет повністю є водонепроникним, а шановні глядачі захищені від вітру та дощу («Kurjer Lwowski», 1888, Nr. 155).

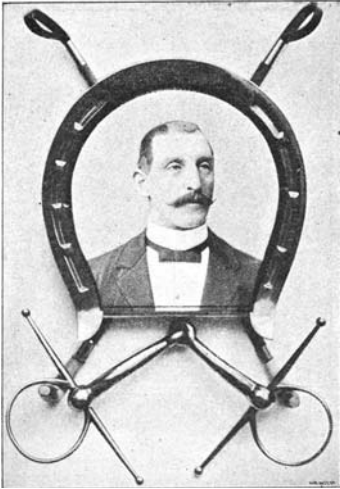
Критики вчоргове надавали різні оцінки художніх якостей вистав. «Gazeta Narodowa» (1888, Nr. 133) писала, що конструкція цирку була надзвичайно безпечною. Єдиний недолік — незручне розташування сидінь, які бажано було б підняти вище і розташувати амфітеатрально, що дозволило б краще бачити арену. У програмі, передусім, вирізнялися молоді гарненькі вольтижерки, непогані коні і пара великих слонів. Окрім майстерної їзди на неосідланому коні у виконанні пані Россі та відмінної ходьби на мотузці, однією з найчарівніших частин програми були дуже цікаві гімнастичні вправи босоніж на вільно вертикально висячому ціпку у виконанні японського артиста Кі-Че. Водночас газета «Iskra» (1888, Nr. 31) відзначала, що іноземці часто нехтують Львовом, і характеризувала цирк Борна, як «ярмаркову халупу». Зазначалося, що власник хвалився двома слонами, водночас репертуар цирку здавався настільки бідним, що ледве дозволяв показати дві різні програми. Оглядач сподівався, що пан Борн дотримає свого слова залишити Львів після десяти днів, тому що йому, насправді, не було чим похвалитися. Зрештою, зазначалося, що цей, так званий, цирк гастролював у великих містах Галичини, і ці кілька слів мали стати застереженням для провінційних читачів (цей відгук мав стати застереженням для провінційних глядачів від відвідувань низькоякісних вистав — О. О.) (s. 2). Утім, така характеристика навряд чи висвітлювала об'єктивний стан гастролей, а радше відображала усталене упереджене ставлення до циркових виступів певного прошарку польської громади Львова. Зважаючи на факт суперництва між цирком

і польським театром та намагання останнього будь-якими засобами втримати аудиторію, подібна думка, висловлена в польській пресі, зовсім не здається дивною.

У квітні 1889 р. часопис «Діло» сповіщав, що рада Львова ухвалила, попри сильну опозицію окремих радних членів, дозволити цирковому підприємцеві Альберту Шуману виставити на місці навпроти «Народного Дому» цирк за умов, що він сплачуватиме за місце по 1200 золотих гульденів щомісячно, дасть дві вистави на користь бідних міста Львова й під час будови і розбирання цирку щоденно сплачуватиме по 15 золотих гульденів. Будівництво цирку мало розпочатися 15 квітня, а перші вистави мали відбутися 15 червня. Зазначимо, що в описаний період Альберт Шуман уважався одним із найуспішніших циркових підприємців. У біографічному довіднику артистів цирку «*Artisten lexikon*» 1895 р. його названо «визнаним цирковим корифеєм». Заслуговує уваги факт, що перед гастролями в Галичині він також відвідав Київ та Одесу (Saltarino, 1895) (ілюстрація 3).

16 червня «*Gazeta Narodowa*» (1889, Nr. 138) інформувала, що цирк Шумана прибув до Львова вранці окремих поїздом, а 17 червня в газеті «Діло» (1889, 17.06) писалося про те, що до міста завітав так довгоочікуваний львів'янами цирк Шумана. Перша вистава, яка відбулася напередодні, вдовольнила найвибагливіших глядачів. Персонал цирку становив 100 осіб; знавці відзначали найвищий рівень кінної дресури і заявляли, що цирк Шумана міг сміливо конкурувати зі славетним віденським цирком Ренца. Дерев'яна циркова споруда на площі Каструм була просторою і передбачала всі необхідні засоби безпеки. Цирк Шумана мав перебувати у Львові протягом лише шести тижнів, і тому всі його шанувальники мали встигнути відвідати вистави.

У часописі «*Gazeta Narodowa*» (1889, Nr. 139) з приводу першої вистави вийшла замітка під назвою «Нахабство», у якій писалося: «Цирк Шумана, що радує наше місто з вчорашнього дня, уважав за доцільне пропагувати в нас культ Московії. Вчора викликало велике обурення те, що вхідні квитки друкувалися лише російською мовою. Що б робили французи, якщо б до них приїхав цирк і видавав німецькі квитки? Що відповідатимуть на це циркові захисники, до яких польський театр висловлює свою вдячність за те, що він повинен був втекти від прусських клоунів у російській обгортці?» (s. 2). Цей епізод є красномовним свідченням, по-перше, проблеми сприйняття цирку конкурентом для театру і, по-друге, міжетнічних протиріч у Львові, навіть у випадку з таким невербальним і космополітичним мистецтвом, як цирк. Пояснення такого прикрого для поляків інциденту полягає саме в тому, що цирк Шумана прибув до Львова з території Російської Імперії, де квитки надрукували російською мовою. Адміністрація цирку, радше за

3. Альберт Шуман.

Джерело: Saltarino, Signor – Artisten-Lexikon : biographische Notizen über Kunstreiter, Dompteure, Gymnastiker, Clowns, Akrobaten, Specialitäten etc. : aller Länder und Zeiten / S. Saltarino. – Düsseldorf : Druck und Verlag von Ed. Lintz, 1895. – S. 188

всім («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 145). Слід зазначити, що приборкувачі левів виступали у Львові ще в першій половині XIX ст. Доречно згадати виступ 1839 р. уродженця Львова Карла Тірі, який пестив добре прирученого азіатського лева («Mnemosyne», 1839, Nr. 48). Утім, подібні виступи були частиною демонстрацій у звіринцях (менажеріях). Номер Жюля Сіта став першим виступом дресированих хижих звірів саме в цирковій програмі. Вражає і кількість левів, які одночасно перебували на арені цирку.

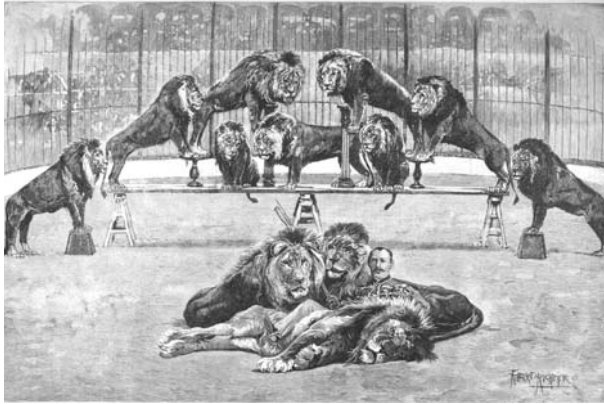
Сам директор Альберт Шуман виводив на манеж вишколених коней. 27 червня він представив 6 жеребців і особисто керував трійкою. Також у виставі був продемонстрований Римський тріумфальний парад за участі 12 коней, 4 чоловіків і 4 дам («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 146). 29 червня Шуман виводив на арену 10 огирів; також була представлена комічна пантоміма «Кавоварки» і відбувся виступ клоунів Уоллса, Жерома і Жерера («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 148).

На початку липня «Gazeta Narodowa» (1889, Nr. 153) писала, що львівський театр, завдяки турботі міської ради про цирк, був змушений втекти зі Львова і вести циганське життя. Наразі трупа виступала в Коломиї.

все, просто не була обізнаною в особливостях місцевого «мовного» питання і не передбачила реакції «гонорових» поляків на таку, здавалося б, дрібницю, як квиток на виставу. Однак цей інцидент жодним чином не вплинув на відвідуваність. Зрештою цирк Шумана перебував у Львові до середини вересня, що було вдвічі більшим терміном, ніж заплановані та анонсовані 6 тижнів.

У львівських газетах друкувалася програма вистав, яка регулярно змінювалася, а розмаїття атракціонів і задіяний артистичний склад доводили, що до Львова справді завітав один із кращих цирків світу.

Одним із провідних атракціонів у програмі цирку Шумана був виступ приборкувача левів пана Жюля Сіта (Jules Seeth) («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 144). (ілюстрація 4). Писалося, що водночас із засіданням міської ради, у клітці в цирку Шумана ричало вісім левів («Gazeta Narodowa», 1884, Nr. 145). Слід зазначити, що приборкувачі левів виступали у Львові ще в першій половині XIX ст. Доречно згадати виступ 1839 р. уродженця Львова Карла Тірі, який пестив добре прирученого азіатського лева («Mnemosyne», 1839, Nr. 48). Утім, подібні виступи були частиною демонстрацій у звіринцях (менажеріях). Номер Жюля Сіта став першим виступом дресированих хижих звірів саме в цирковій програмі. Вражає і кількість левів, які одночасно перебували на арені цирку.

4. Дресировані леви Жюля Сіта (малюнок Альберта Ріхтера).
Джерело: *Illustrirte Zeitung*. 1896. Nr. 2756. 25.04. (S. 504)

Тим часом, циркові вистави продовжували вражати публіку. 2 липня відбувся бенефіс Жюля Сіта («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 149); 3 липня — перший виступ жокея пана Гетце («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 150); 5 червня був вперше представлений Великий балетний дивертисмент у виконанні 20 танцівниць, соло в якому виконували пп. Берта Хаппе, Ходзіні і міссіс Кніп («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 152). 7 липня відбувся перший виступ клоуна Альбрехта («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 154); 9 липня — бенефіс і гала-вистава на честь братів і сестер Росці (наїзників — *О.П.*) («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 155). 10 липня вперше виступав атлет Кароль Абс («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 156), який представлявся в програмі, як «найсильніший у світі» (!?) («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 158, с. 4). 13 липня відбувся бенефіс клоуна Майкла, який, зокрема, виступав зі своїми дресированими свинею і козлом («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 159). 14 липня було вперше представлено велику пантоміму на конях «Свято Чікосів, тобто весілля в Пусті» (*пол. Festyn Czikosów czyli wesele w Pusta*) («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 160).

Наприкінці липня Кароль Абс провів на арені кілька двобоїв з боротьби: 20 липня атлет змагався за винагороду з людиною в масці («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 144), 24 та 25 липня — двічі з паном Юзефом Фіалковським («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 168), 28 липня — з візником Яном Скибою («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 172). 30 липня Кароль Абс мірявся силою одразу з п'ятьма чоловіками («*Gazeta Narodowa*», 1889, Nr. 173). Традиційно боротьба викликала ажіотаж серед мешканців Львова.

31 липня відбулася презентація вищої школи верхової їзди у виконанні пана Яна Стіпала (Jana Stipal), сина місцевого тренера верхової їзди Мар'яна Стіпала. Також у програмі представлена пантоміма «Веселі гейдельбержці» за участі всіх артистів трупи («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 174).

У серпні на львів'ян чекало чимало сюрпризів. 1 серпня відбувся показ історичної пантоміми «Битва під Плевною» («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 175), 4 серпня — перший виступ японських артистів Камакіці (5 осіб) з небаченими досі «штуками» («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 178). 6 серпня відбувся бенефіс і гала-вистава на честь дружини директора пані Шуман. Разом з пані Веїлс (p. Weils), жінки представили номер «Гра троянд» (Jeu de la Rose) («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 180). 9 серпня вперше було представлено пантоміму «Велике англійське полювання на оленів» («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 182). 20 серпня відбувся перший виступ майстерного наїзника п. Єжи Лояля з його дресированими голубами; Альберт Шуман представив «Великий вагонний променад», запряжений чотирма жеребцями; відбувся виступ вольтижера пана Панаїті в образі американця. На завершення представлялася комічна пантоміма «Севільський Цирульник» («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 190). 22 серпня відбувся показ комічної пантоміми «Теща». Також були представлені «Перегоні з перешкодами» — перестрибування верхи через паркани, стіни і 15-футовий широкий водоналивний жолоб («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 192). 23 серпня відбувся перший виступ гротеск-наїзниць Хедвікі Лояль, а Джордж Лояль вперше виступив на неосідланому коні. На завершення вистави вперше представлено пантоміму «Бал-маскарад» («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 193). 28 серпня відбувся перший показ балетної вистави «Мікадо, або один день в Тітіпу», аранжованої з однойменної оперети та поставленої Альбертом Шуманом («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 197). 31 серпня відбувся перший виступ всесвітньовідомої трупи акробатів і гімнастів, що складалася з 12 виконавців (панів та панянок; між ними була одна чорношкіра жінка зулуска) під керівництвом професора Антоніо («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 200).

Наприкінці серпня Альберт Шуман звернувся до міської ради з проханням дозволити продовжити виступи на площі Каструм до кінця вересня («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 192), і невдовзі отримав дозвіл на продовження гастролей до 15 вересня («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 194).

3 вересня відбувся перший виступ польського клоуна Олександра Петрусинського (Aleksandra Pietrusińskiego) («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 202), 5 вересня — перший виступ знаменитої наїзниць на неосідланому коні міс Емелі з цирку Ренца і перший виступ гротеск-наїзника

п. Леонардо («Gazeta Narodowa», 1889, №. 204). 6 вересня відбувся бенефіс на честь акробатичного товариства пана Антоніо. Уперше було представлено номер у жанрі повітряної гімнастики «Повітряна драбина» (*фр.* L'Escalier Aérienne), виконаний чорношкірою зулускою пані Барбарою («Kurjer Lwowski», 1889, №. 247). 7 вересня відбувся перший виступ англо-американського клоуна Яна Клермона (р. Jana Clermont) з його чудовими дресированими віслюками, свинями і гусами («Kurjer Lwowski», 1889, №. 248). 13 вересня вперше представлено велику пантоміму «У нюрнберзькому магазині іграшок, тобто рухомих ляльок», у якій, окрім численних артистів трупи обох статей, були задіяні балет та 30 дітей («Kurjer Lwowski», 1889, №. 254). 18 вересня відбулася традиційна для цирків благодійна вистава на користь місцевого Будинку праці за участі всіх ангажованих артистів, 19 вересня — останній виступ, а 20 вересня трупа вирушила спеціальним потягом до Кракова («Gazeta Narodowa», 1889, №. 216).

Гастролі цирку Шумана у Львові були показовим прикладом того, наскільки врізноманітнілося мистецтво цирку наприкінці 1880-х рр. На арені представлялися виступи наїзників, кінна дресура, хижі звірі, найсильніші атлети, артисти з далекої Японії та екзотичної Африки.

Цирк, який розпочинався з кінних вистав на арені амфітеатру Естлі, у яких паузи між виступами наїзників заповнювали акробати, жонглери і клоуни, за майже 100 років (відносно 1880-х рр.) перетворився на багатогранне, синтетичне мистецтво, яке об'єднувало останні досягнення в силі, спритності, майстерності володіння тілом, як в акробатиці і гімнастиці, так і в балетному танці, а також дресуру різних звірів, від голубів і свиней до левів і слонів, клоунаду. Кожен із жанрів цирку мав свої особливості й своїх прихильників. Завдяки багатству представлених жанрів і розмаїттю номерів, їх видовищності і, особливо, небезпеці, яка нерідко супроводжувала виступи, публіка захоплювалась цирковими видовищами й масово їх відвідувала. Прогрес розвитку і популярності цирку в XIX ст. був дивовижним і феноменальним. Популярність цирку серед широких верств населення дозволяла підприємцям вести успішну справу, ставати заможними і респектабельними громадянами. Такі постаті, як А. Шуман, Т. Сідолі, К. Клудський, які гастролювали, зокрема і у Львові, стали видатними діячами цирку і засновниками національних течій у цирковому мистецтві багатьох європейських країн.

Директори цирків залучали до вистав кращих артистів з усього світу. У різних містах Європи відкривалися агентства, які ангажували артистів до програм цирків і вар'єте по всьому світу. У 1882 р. в Дюссельдорфі, під редакцією Германа Вальдемара Отто, відомого під псевдонімом Синьйор Сальтаріно, почав друкуватися німецькою мовою популярний

журнал «Артист» («Der Artist»), який став посередницьким засобом у відносинах між директорами видовищних закладів і артистами цирку та вар'єте (Saltarino, 1895). В останній чверті XIX ст. театри-вар'єте з видовищними шоу-програмами за участі артистів «циркових» жанрів ставали надзвичайно популярними місцями відпочинку і розваг серед заможних громадян. У Львові в цей період такі вистави відбувалися в міському казино й закладі «Орфеум» Германа Клінгсберга. У рекламних оголошеннях «Grand Etablissement Klingsberg» визначалося як єдине місце веселощів у Львові «a la Ronacher» у Відні (нині Das Ronacher — театр у Відні; в описаний період Etablissement Ronacher було вар'єте зі столами та стільцями. Під час виступу глядачам дозволялося пити, їсти й палити). У жовтні 1889 р. в Орфеумі відбувся виступ відомої артистки на висячій трапеції міс Клерті («Kurjer Lwowski», 1889, Nr. 283). Іноді акробатичні та магічні виступи представлялися на сцені Театру гр. Скарбека.

Висновки. У 1880-х рр. слід відзначити популярність серед львів'ян різноманітних магічних вистав. Якщо в наш час вистави подібного формату сприймаються несерйозно і асоціюються з шарлатанством, то в XIX ст. публіка надзвичайно захоплювалась спиритичними сеансами і з довірою ставилась до різних видів «чаклунства».

Розвиток акробатичних та гімнастичних жанрів і залучення новостворених оригінальних номерів до програм циркових вистав значно збагачувало і урізноманітнювало мистецтво цирку. На афішах 1880-х рр. трапляються номери, які були представлені у Львові вперше.

Значніша роль у циркових виставах відводилась клоунаді, мистецтво якої також активно розвивалося. На честь клоунів влаштовувалися окремі гала-вистави.

Провідне місце в циркових виставах, поряд з майстерною верховою їздою, посідали покази великих пантомім із різноманітними сюжетами, від казкових до історичних, з масовими сценами, танцями, змінами декорацій.

Суттєвим недоліком конструкції циркових будівель залишались нехтування технікою безпеки й недосконалість опалювальних засобів у холодну пору року, що іноді призводило до пожеж у цирках. Окрім згаданої пожежі в цирку Крембсера 1882 р., у січні 1883 р. сталася масштабна пожежа під час вистави у цирку в м. Бердичів, яка забрала кілька сотень життів, про що докладно писали, зокрема, і львівські газети («Dziennik Polski», 1883, Nr. 15). Водночас слід відзначити технічні новації, які запроваджувались у цирках. Вистави проводились із використанням електричного освітлення, замість дерев'яного купола дах над ареною накривався полотном.

Слід відзначити, що Львів не мав стаціонарного цирку, і для кожних гастролей спеціально будувалося циркове приміщення. 1888 р. для виступів трупи Л. Борна цирковий намет було встановлено за один день!

Артисти, для більшої видовищності своїх номерів, надмірно ускладнювали трюки, що іноді призводило до травмування в процесі виступів. Під час львівських гастролей у цирку Сідолі 1885 р. упала з коня провідна артистка трупи Медея Сідолі («Gazeta Narodowa», 1889, Nr. 144), травма якої була незначною, і вона продовжувала виступи; також упав з коня і зламав ногу наїзник пан Ріккобіні («Kurjer Lwowski», 1885, Nr. 149).

Подібні випадки описувались пресою докладніше за вдалі виступи. Прагнення відчуття небезпеки і очікування побачити виконання екстремальних трюків були одними зі стимулів відвідування циркових вистав пересічною аудиторією.

У 1880-х рр. циркові виступи були надзвичайно популярними у Львові. На арені цирків, які відвідували Львів, виступали і уродженці галицької столиці. Водночас цирк залишався основним конкурентом для театру й іноді саме з цієї причини зазнавав критики у польській пресі. Міська рада Львова, приймаючи рішення щодо надання дозволів на гастролі, намагалася враховувати як інтереси театру, так і потреби громадськості в циркових видовищах.

Перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті висвітлено лише деякі аспекти розвитку львівського цирку упродовж ХІХ ст. Автор продовжує дослідницьку і пошукову роботу, що має на меті хронологізацію циркових виступів та визначення статусу циркового мистецтва в культурному просторі на західноукраїнських землях наприкінці ХVІІІ — на початку ХХ ст.

Список посилань

- Діло* (1881, 22.08 (03.09), 65).
Діло (1889, 08.04). Відновлено з <https://zbruc.eu/node/20989>
Діло (1889, 17.06). Відновлено з <https://zbruc.eu/node/23800>
Dwutygodnik dla kobiet (1881, 28.05, Nr. 18). *Pismo belletrystyczne i naukowe*.
Dziennik Polski (1883, Nr. 15, 19.01).
Dziennik Polski (1883, Nr. 111, 17.05).
Dziennik Polski (1885, Nr. 97, 29.04).
Dziennik Polski (1887, Nr. 133, 14.05).
Dziennik Polski (1887, 08.07, Nr. 187).
Dziennik Polski (1887, 19.07, Nr. 198).
Dziennik Polski (1887, 01.09, Nr. 242).
Dziennik Polski (1887, 13.09, Nr. 254).
Gazeta Narodowa (1873, Nr. 40, 13.02).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 101, 04.05).

-
- Gazeta Narodowa* (1881, Nr. 107, 11.05).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 111, 15.05).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 115, 20.05).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 120, 26.05).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 122, 29.05).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 125, 02.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 126, 03.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 128, 05.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 133, 12.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 135, 15.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 136, 16.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 138, 19.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 140, 22.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 144, 26.06).
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 146, 29.06).
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 108, 13.05).
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 123, 02.06).
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 128, 08.06).
Gazeta Narodowa (1884, Nr. 124, 29.05).
Gazeta Narodowa (1884, Nr. 153, 04.07).
Gazeta Narodowa (1884, Nr. 155, 06.07).
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 94, 25.04).
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 127, 06.06).
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 130, 10.06).
Gazeta Narodowa (1888, Nr. 133, 10.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 138, 16.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 139, 18.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 144, 25.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 145, 26.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 146, 27.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 148, 29.06).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 149, 02.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 150, 03.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 152, 05.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 153, 06.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 154, 07.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 155, 09.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 156, 10.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 158, 12.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 159, 13.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 160, 14.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 164 i 165, 20.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 168, 24.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 172, 28.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 173, 30.07).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 174, 31.07).

- Gazeta Narodowa* (1889, Nr. 175. 01.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 178. 04.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 180. 07.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 182. 09.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 190. 20.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 192. 22.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 193. 23.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 194. 24.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 197. 28.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 200. 31.08).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 202. 03.09).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 204. 05.09).
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 216. 19.09).
Gazeta Toruńska (1882, Nr. 17. 21.01).
Iskra (1887, Nr. 12). (Wychodzi dwa razy na miesiąc).
Iskra (1888, Nr. 31).
Krakowianin. Pismo dwutygodniowe(1881, Nr. 7. 28.05).
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 149. 31.05).
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 186. 08.07).
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 203. 25.07).
Kurjer Lwowski (1888, Nr. 155. 05.06).
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 247. 06.09).
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 248. 07.09).
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 254. 13.09).
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 283. 12.10).
Marszałek, A. (1999). *Lwowskie przedsiębiorstwa teatralne lat 1872-1886*. Kraków: Towarzystwo Naukowe «Societas Vistulana».
Mnemosyne (1839, Nr. 48. 18.06).
Saltarino, Signor (1895). *Artisten-Lexikon: biographische Notizen über Kunstreiter, Dompteure, Gymnastiker, Clowns, Akrobaten, Specialitäten etc.: aller Länder und Zeiten*. Düsseldorf: Druck und Verlag von Ed. Lintz.
Schnür-Peplowski, S. (1889). *Teatr polski we Lwowie (1780-1881)*. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicza i Schmidta. z Drukarni «Dziennika Polskiego».
Schnür-Peplowski, S. (1891). *Teatr polski we Lwowie (1881-1890)*. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicza i Schmidta. — I. Związkowa drukarnia we Lwowie. Відновлено з <http://virtualo.pl/>

References

- Dyelo (Business)* (1881, 22.08 (03.09), 65). [in Ruthenian].
Dilo (Business) (1889, 08.04). Retrieved from <https://zbruc.eu/node/20989>. [in Ukrainian].
Dilo (Business) (1889, 17.06). Retrieved from <https://zbruc.eu/node/23800>. [in Ukrainian].
Dwutygodnik dla kobiet (1881, 28.05, Nr. 18). *Pismo belletrystyczne i naukowe*. [in Polish].
Dziennik Polski (1883, Nr. 15,19.01). [in Polish].
Dziennik Polski (1883, Nr. 111, 17.05.). [in Polish].

-
- Dziennik Polski* (1885, Nr. 97, 29.04.). [in Polish].
Dziennik Polski (1887, Nr. 133, 14.05.). [in Polish].
Dziennik Polski (1887, 08.07, Nr. 187). [in Polish].
Dziennik Polski (1887, 19.07, Nr. 198). [in Polish].
Dziennik Polski (1887, 01.09, Nr. 242). [in Polish].
Dziennik Polski (1887, 13.09, Nr. 254). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1873., Nr. 40, 13.02.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 101, 04.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 107, 11.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 111, 15.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 115, 20.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 120, 26.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 122, 29.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 125, 02.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 126, 03.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 128, 05.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 133, 12.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 135, 15.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 136, 16.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 138, 19.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 140, 22.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 144, 26.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1881, Nr. 146, 29.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 108, 13.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 123, 02.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1883, Nr. 128, 08.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1884, Nr. 124, 29.05.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1884, Nr. 153, 04.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa. (1884, Nr. 155, 06.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 94, 25.04.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 127, 06.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1885, Nr. 130, 10.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1888, Nr. 133, 10.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 138, 16.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 139, 18.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 144, 25.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 145, 26.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 146, 27.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 148, 29.06.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 149, 02.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 150, 03.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 152, 05.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 153, 06.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 154, 07.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 155, 09.07.). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 156, 10.07.). [in Polish].

- Gazeta Narodowa* (1889, Nr. 158. 12.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 159. 13.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 160. 14.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 164 i 165. 20.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 168. 24.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 172. 28.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 173. 30.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 174. 31.07). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 175. 01.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 178. 04.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 180. 07.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 182. 09.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 190. 20.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 192. 22.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 193. 23.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 194. 24.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 197. 28.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 200. 31.08). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 202. 03.09). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 204. 05.09). [in Polish].
Gazeta Narodowa (1889, Nr. 216. 19.09). [in Polish].
Gazeta Toruńska (1882, Nr. 17. 21.01). [in Polish].
Iskra (1887, Nr. 12). (Wychodzi dwa razy na miesiąc). [in Polish].
Iskra (1888, Nr. 31). [in Polish].
Krakowianin. Pismo dwutygodniowe (1881, Nr. 7. 28.05). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 149. 31.05). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 186. 08.07). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1885, Nr. 203. 25.07). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1888, Nr. 155. 05.06). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 247. 06.09). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 248. 07.09). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 254. 13.09). [in Polish].
Kurjer Lwowski (1889, Nr. 283. 12.10). [in Polish].
Marszałek, A. (1999). *Lwowskie przedsiębiorstwa teatralne lat 1872-1886*. Kraków: Towarzystwo Naukowe «Societas Vistulana». [in Polish].
Mnemosyne (1839, Nr. 48. 18.06). [in Polish].
Saltarino, Signor (1895). *Artisten-Lexikon: biographische Notizen über Kunstreiter, Dompteure, Gymnastiker, Clowns, Akrobaten, Specialitäten etc.: aller Länder und Zeiten*. Düsseldorf: Druck und Verlag von Ed. Lintz. [in Polish].
Schnür-Peplowski, S. (1889). *Teatr polski we Lwowie (1780-1881)*. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicza i Schmidta. z Drukarni «Dziennika Polskiego». [in Polish].
Schnür-Peplowski, S. (1891). *Teatr polski we Lwowie (1881-1890)*. Lwów: Skład główny w księgarni Gubrynowicza i Schmidta. — I. Związkowa drukarnia we Lwowie. Retrieved from <http://virtualo.pl/>. [in Polish].